

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ УКРАЇНИ

ЗОТОВ Нікіта Миколайович - юрист ТОВ «Магістраль Захід»

ЛЕХ Роман Вікторович - завідувач спеціальної кафедри № 2 ІПЮК для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СОКОЛОВСЬКИЙ Максим Валерійович - доцент спеціальної кафедри № 2 ІПЮК для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI 10.32782/EP.2022.1.29

Запропонована стаття присвячена вивченню питання захисту суверенітету та територіальної цілісності контррозвідувальними органами України.

Ст. 17 Конституції України закріплює положення, згідно якого «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».

Згадана вище ст. 17 Конституції України чітко вказує, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом». Серед згаданих «правоохоронних органів» центральне місце займає Служба безпеки України.

Ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» прямо вказує, що «на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підкривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці».

Особливе місце в системі інституцій, покликаних захищати суверенітет та територіальну цілісність України, займають контррозвідувальні органи.

Ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» зазначає, що «підставами для проведення контррозвідувальної діяльності є: 1) наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою спеціальних форм, методів і засобів, про: ... посягання на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України...».

Основним способом здійснення контррозвідувального захисту є проведення оперативно-розшукових заходів, перелік яких встановлений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.

Постановка проблеми

До 2014 року злочини, що посягають на суверенітет та територіальну цілісність України, становили незначний відсоток усієї злочинності України, проте з березня 2014 року спостерігається значна активізація здійснення протиправних діянь у даній сфері (у провадженні слідчих Служби безпеки України перебуває понад три тисячі кримінальних проваджень за фактами вчинення злочинів проти основ національної безпеки), суспільна небезпечність яких, насамперед, проявляється в тому, що вони можуть завдати значної шкоди конституційному ладу, обороноздатності, незалежності країни. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування будь-якої держави. Особливого значення в цих умовах набуває необхідність пошуку нових шляхів протидії таким злочинам, зокрема кримі-

нальноправових заходів щодо кримінально-правової охорони територіальної цілісності та недоторканості України.

Стан дослідження

Питання захисту суверенітету та територіальної цілісності України загалом, а також захисту суверенітету та територіальної цілісності України спеціальними (в тому числі й контррозвідувальними) органами зокрема, досліджували вітчизняні вчені – юристи практики.

Серед згаданих дослідників у своїх роботах це питання вивчали Л. Рябовол, А. Надутий, В. Павленко, Ю. Римаренко, І. Троян та інші.

Метою цієї статті є вивчення питання захисту суверенітету та територіальної цілісності контррозвідувальними органами України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ст. 17 Конституції України закріплює положення, згідно якого «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1].

У цитованому положенні виокремлюються два доволі складних за своєю суттю терміни. А саме «суверенітет» та «територіальна цілісність». Для початку з'ясуємо, що під останніми потрібно розуміти.

Ще на початку 90-х рр. Ю. Римаренко, розглядаючи національний суверенітет, пропонував визначати його як: а) *суверенітет української нації* – національний суверенітет як повноваддя української нації у вирішенні всіх питань її національного життя, утворення самостійної національної держави, визначення національно-державної організації та взаємовідносин з іншими націями та народностями; б) *суверенітет українського народу* – народний суверенітет як повноваддя цілого народу в організації суспільства і держави; в) *суверенітет української держави* – державний суверенітет як верховенства, самостійності й повноти державної влади України в межах її території,

незалежності та рівноправності у зовнішніх відносинах [2, с. 190].

Суверенітет є правом здійснювати верховну владу у певній державі. Володіючи суверенітетом, державна влада самостійно видає загальнообов'язкові для усіх членів суспільства правила поведінки, визначає і забезпечує єдиний правопорядок, права і обов'язки громадян, посадових осіб, державних, партійних, громадських органів та організацій.

У ширшому розумінні суверенітет виступає необхідною політико-правовою характеристикою держави і є важливою політичною та юридичною умовою її існування як територіальної цілісності.

У вимірі зовнішньополітичної діяльності суверенітет розглядається як основний принцип міжнародних правовідносин та істотна ознака держави у міжнародному праві, а також визначається як «повнота влади», незалежність держави від інших акторів міжнародних відносин.

Іншими словами, державний суверенітет трактується як верховенство держави на своїй території і її незалежність у міжнародних відносинах. Так, верховенство держави означає, що в межах чітко визначеної території діє тільки одна публічна влада, якій підпорядковується все населення і яка визначає повноваження усіх державних органів і посадових осіб.

Незалежність держави в міжнародних відносинах – це її непідпорядкованість будь-якій зовнішній владі, владі інших держав, що виявляється у праві вільно проводити свою внутрішню і зовнішню політику. Утім можна констатувати, що повністю незалежних держав не існує.

Цю ознаку державного суверенітету необхідно розуміти як можливість приймати самостійні рішення, передусім в політико-правовій сфері.

Отже, поняття суверенітету відображає якісні ознаки держави. Водночас воно прямо пов'язане з властивостями державної влади, тобто суверенітет – це вияв самої природи влади [3, с. 131-132].

У вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції та конституційно-правовій теорії усталеною є позиція, що суверенітет держа-

ви має два складники/аспекти – внутрішній і зовнішній. Якщо внутрішній – це верховенство, єдність і неподільність, тобто повнота державної влади всередині країни, то зовнішній – це і є незалежність держави, що означає рівноправність у міжнародних відносинах, самостійність в ухваленні рішень з питань зовнішньої політики за умови дотримання норм міжнародного права й поваги до суверенітету інших країн. Незалежна держава – повноправний суб'єкт міжнародного права, непідпорядкований будь-якій зовнішній владі.

Отже, незалежність держави – обов'язковий складник державного суверенітету, держава не може розглядатися як суверенна без забезпечення її незалежності [4, с. 263].

Сутністю принципу територіальної цілісності, який одержав своє закріплення в Статуті ООН у 1945 р., є захист території держави від будь-яких посягань. Статут ООН заборонив загрозу силою або її застосування проти територіальної цілісності (недоторканості) та політичної незалежності будь-якої держави [5, с. 7].

Щодо змісту розглядуваного принципу, то відповідно до норм міжнародного права виділяють такі покладені на держави зобов'язання: поважати територіальну цілісність кожної держави; стримуватися від будь-яких не сумісних із цілями й принципами Статуту ООН дій, направлених проти територіальної цілісності, політичної незалежності або єдності будь-якої держави-учасниці; утримання від перетворення одна одної в об'єкт воєнної окупації або об'єкт придбання з допомогою сили чи загрози силою [6, с. 29].

Слід враховувати, що цей принцип регулює переважно міжнародний аспект нашої проблематики, він направлений на забезпечення стабільності в міжнародних відносинах [6, с. 29].

Згадана вище ст. 17 Конституції України чітко вказує, що «забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [1]. Серед згаданих

«правоохоронних органів» центральне місце займає Служба безпеки України.

Ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» прямо вказує, що «на Службу безпеки України покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці» [7].

Один з найважливіших пріоритетів Служби безпеки України – захист державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Адже загрози виникають постійно – з боку Російської Федерації.

З початком російської агресії Служба безпеки України локалізувала сепаратистський рух і зруйнувала плани ворога з «федералізації» України. Хоча такі спроби були не тільки в Криму, Донецькій і Луганській областях. У мирних регіонах – блокувала спроби російських агентів інспірувати міжнародну ворожнечу і штучні конфлікти на релігійному ґрунті. Тільки упродовж першого кварталу 2021 р. набули чинності 82 вироки у кримінальних провадженнях, які пов'язані з: посяганням на територіальну цілісність та недоторканість України та терористичною діяльністю [8].

Особливе місце в системі інституцій, покликаних захищати суверенітет та територіальну цілісність України, займають контррозвідувальні органи.

Ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» зазначає, що «підставами для проведення контррозвідувальної діяльності є: 1) наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою спеціальних форм, методів і засобів, про: ... посягання на державний суверенітет, конституційний лад і територіальну цілісність України...» [9].

Основним способом здійснення контррозвідувального захисту є проведення оперативно-розшукових заходів, перелік яких

встановлений Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.

Лише за допомогою проведення оперативно-розшукових заходів досягаються поставлені цілі, через які спеціально уповноважений державний орган здійснює контррозвідувальний захист.

Отже, у процесі проведення аналізу контррозвідувального захисту можна констатувати, що це гарантування безпеки особи, державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності від протиправних посягань. Тобто контррозвідувальний захист здійснюється Службою безпеки України в разі наявності ознак складу злочинів.

Проте, як зазначається в літературі, оперативно-розшукова діяльність підрозділів Служби безпеки України, які здійснюють контррозвідувальний захист держави, може вийти за межі відповідних складів злочинів, за умови лише наявності ознаки суспільної небезпеки, і в цьому разі органи, у компетенції яких здійснення оперативно-розшукової діяльності, під час вирішення завдань контррозвідувального захисту, після отримання іншої інформації про дії чи події, які загрожують суспільству та державі, доводять її до відома відповідних органів державної влади або державних установ [10, с. 35].

Поняття контррозвідувального захисту тісно пов'язане з його завданнями, до яких, відповідно до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», належать: – виявлення, усунення загроз щодо безпеки України, запобігання таким загрозам; – виявлення й ідентифікація осіб, які своїми діями створюють загрозу безпеці України, а також припинення їхньої протиправної діяльності або запобігання їхнім протиправним діям; – здобуття інформації про діяльність (бездіяльність), події, які створюють загрозу безпеці України з боку як спеціальних служб іноземних держав, так і організацій, окремих осіб або груп осіб. Першочерговим завданням контррозвідувальних служб є запобігання проникненню іноземних розвідувальних служб, а також політичних рухів і груп у державні організації, які підтримуються іноземними розвідувальними служба-

ми, збройні сили та цивільні відомства, які знаходяться як у державі, так і за її межами, з метою залучення у шпигунство, політичні перевороти або диверсії [10, с. 35].

Висновки

Підсумовуючи, можна констатувати, що зараз в Україні існує чітка і добре розгалужена система державних контррозвідувальних інституцій, покликаних забезпечувати захист державного суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. В той же час, необхідним є подальше реформування згаданих інституцій та форм їх діяльності, раціональне запозичення провідного зарубіжного досвіду у цій сфері, що набуло особливої актуальності за умов повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Римаренко Ю. Конституція України у контексті національного відродження (етнофілософський аспект). *Політологічні читання*. 1993. № 1. С. 189-190.
3. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2010. Випуск 22. С. 130-136.
4. Рябовол Л. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник ННТУ «КПІ»*. Серія: *Політологія, соціологія, право*. 2019. Вип. 3 (43). С. 262-266.
5. Федоров В. Обеспечение суверенитета и территориальной целостности государства. *История государства и права*. 2008. № 14. С. 7-9.
6. Надутий А. Територіальна єдність, цілісність і недоторканість: до питання про співвідношення понять. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 29-34.
7. Закон України «Про Службу безпеки України». *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
8. Захист національної державності. URL : <https://ssu.gov.ua/zakhyst-natsionalnoi-derzhavnosti>

SUMMARY

The proposed article is devoted to the study of the issue of protection of sovereignty and territorial integrity by counterintelligence agencies of Ukraine.

Art. 17 of the Constitution of Ukraine enshrines the provision according to which «protecting the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic and informational security are the most important functions of the state, the business of the entire Ukrainian people.»

The above-mentioned article 17 of the Constitution of Ukraine clearly states that «the provision of state security and the protection of the state border of Ukraine rely on the relevant military formations and law enforcement bodies of the state, the organization and procedure of which are determined by law.» The Security Service of Ukraine occupies a central place among the mentioned «law enforcement agencies».

Art. 2 of the Law of Ukraine «On the Security Service of Ukraine» directly states that «the Security Service of Ukraine is entrusted, within the limits of competence defined by the law, with the protection of state sovereignty, the constitutional order, territorial integrity, scientific, technical and defense potential of Ukraine, the legitimate interests of the state and the rights of citizens from intelligence - subversive activities of foreign special services, encroachments by individual organizations, groups and individuals, as well as ensuring the protection of state secrets.»

A special place in the system of institutions designed to protect the sovereignty and territorial integrity of Ukraine is occupied by counterintelligence agencies.

Art. 6 of the Law of Ukraine «On Counterintelligence Activities» states that «the grounds for conducting counterintelligence activities are: 1) the availability of sufficient information that requires verification using special forms, methods and means, about:... encroachment on state sovereignty, constitutional order and territorial integrity of Ukraine...».

The main way of implementing counterintelligence protection is to carry out operative and investigative measures, the list of which is established by the Law of Ukraine «On operative and investigative activities» dated February 18, 1992.

The set goals are achieved only by means of operational and investigative measures, through which a specially authorized state body carries out counterintelligence protection.

The concept of counterintelligence protection is closely related to its tasks, which, in accordance with the Law of Ukraine «On Counterintelligence Activities», include: - identification, elimination of threats to the security of Ukraine, prevention of such threats; - detection and identification of persons who, by their actions, pose a threat to the security of Ukraine, as well as the termination of their illegal activities or the prevention of their illegal activities; - obtaining information about activities (inactivity), events that pose a threat to the security of Ukraine from both special services of foreign states and organizations, individuals or groups of individuals. The primary task of counterintelligence services is to prevent the infiltration of foreign intelligence services, as well as political movements and groups into state organizations supported by foreign intelligence services, armed forces and civilian agencies, both inside and outside the state, for the purpose of engaging in espionage, political coups or sabotage.

9. Закон України «Про контрозвідувальну діяльність». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

10. Павленко В. Поняття та особливості контрозвідувального захисту державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності держави України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 34-37.